

บทที่ 2

การกลายเป็นเมืองนานาชาติพันธุ์ของกรุงเทพมหานคร

การอธิบายกลุ่มชาติพันธุ์ในกรุงเทพมหานคร จำเป็นต้องเข้าใจถึงภูมิหลังความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ของการสร้างเมืองกรุงเทพตั้งแต่ครั้งอดีตมา การนำเสนอต่อไปนี้จะอธิบายการสร้างเมือง โดยจำแนกเป็นกลุ่มคนตั้งแต่ยุครัตนโกสินทร์ตอนต้นนับแต่รัชกาลที่ 1-3 และหลังจากนั้น ตั้งแต่รัชกาลที่ 4 เป็นต้นไป โดยเก็บความจากงานวิจัยบางส่วนของจาวรธรรม ขำเพชร (2555) โดยมีรายละเอียดดังนี้

พระนคร รัชกาลที่ 1-3

กรุงเทพมหานครแต่เมื่อแรกสร้างเป็นเพียงหมู่บ้านการประมงเล็กๆ อยู่ทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำเจ้าพระยาประมาณ 25 กิโลเมตรจากปากแม่น้ำ (บุปผนาภ สุวรรณมาศ. 2525: 1) โดยรัชกาลที่ 1 ได้โปรดให้ย้ายเมืองจากฝั่งธนบุรีมาฝั่งพระนครเพราะชัยภูมิไม่เหมาะสมด้วยมีแม่น้ำเจ้าพระยาผ่ากลาง ชุมชนที่มีคนอยู่เดิมคือชาวจีนจึงให้พระยาราชเศรษฐีหัวหน้าชาวจีนย้ายชุมชนออกไปอยู่บริเวณสำเพ็งในปัจจุบัน ห่างจากที่สร้างวังหลวงประมาณ 3 กิโลเมตร จึงนับได้ว่ากรุงเทพมีชาวจีนที่อยู่อาศัยมาตั้งแต่เมื่อครั้งเริ่มสร้างกรุงและก่อนหน้านั้นนานแล้ว และมีคำบรรยายแสดงถึงอาณาบริเวณของกรุงเทพริมแม่น้ำเจ้าพระยาทั้ง 2 ฝั่งมีความยาวทั้งหมดเพียง 2.5 ไมล์ มีความกว้าง 1.5 ไมล์ จากเอกสารของทูตอังกฤษ John Crawford ที่เข้ามาในปี พ.ศ.2365 ที่บันทึกเกี่ยวกับกรุงเทพได้บรรยายเมืองไว้ว่า “ประชาชนอยู่อาศัยทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นส่วนใหญ่ และทางฝั่งขวามีผู้คนอาศัยอยู่เฉพาะเป็นแนวแคบๆ ตามลำน้ำ ด้านหลังของที่มีคนอยู่อาศัย เป็นสวนผลไม้ที่อุดมสมบูรณ์ไม่มีการปลูกข้าวใดๆ ใกล้เคียง ในบริเวณกรุงเทพเท่าที่ทอดมองเห็น” กรุงเทพในศตวรรษที่ 17 และ 18 ไม่ได้มีการเติบโตลำหน้าเมืองอื่นๆ ในทางตรงข้ามเชียงใหม่ยังเติบโตเป็นเมืองก่อนการอุตสาหกรรมอย่างมั่นคงแล้วในเวลานี้ การสร้างเมืองในสมัยรัชกาลที่ 1 ยังคงลอกผังเมืองพระนครหรือยุรยามาใช้ โดยการสร้างชุมชนให้อยู่รายรอบเวียงวังและแบ่งตามประโยชน์ใช้สอย เช่น บ้านบาตร บ้านดอกไม้ บ้านช่างหล่อ เป็นต้น สภาพบ้านเรือนและการเดินทางได้มีผู้บันทึกไว้คือสังฆราชปาลเลอกัวซ์ เมื่อเข้ามาถึงกรุงเทพครั้งแรกในปี พ.ศ.2373 สมัยรัชกาลที่ 3 ได้เล่าถึงกรุงเทพว่า “ตั้งอยู่บนสองฝั่งแม่น้ำท่ามกลางหมู่ต้นไม้ซึ่งเขียวชอุ่มตลอดปีจึงงามน่าดูมาก ในแม่น้ำมีเรือเดินทะเลติดตรงจอดอยู่เป็นแถวที่บนฝั่งมีตूपเจดีย์ประดับด้วยกระเบื้องเคลือบสีต่างๆ อยู่

เคลื่อนไป หลังคาของโบสถ์วิหารมีข้อฟ้าใบระกาปิดทองแวววับเมื่อถูกแสงแดด มีแพเป็นร้านขายของจอดอยู่เป็นทิวแถวสองฝั่งแม่น้ำ ในแม่น้ำมีเรือขนาดต่างๆ นับพันแล่นไปมามีได้ขาด “ และบรรยายถึงสภาพบ้านเรือนว่า “ บ้านคนในกรุงเทพฯมี 3 ประเภทคือ 1 ตึก 2 เรือนไม้กระดาน 3 เรือนทำด้วยไม้ไผ่ของคนที่ยากจน ฉะนั้นจึงไม่เป็นการแปลกที่เกิดไฟไหม้ใหญ่ๆ ขึ้นบ่อยไป เสียหายไปตั้ง 400-500 หลังคาเรือน ในคราวหนึ่งๆ แต่ครั้งแล้วก็มีเรือนเกิดขึ้นแทนที่โดยรวดเร็ว ด้วยญาติและเพื่อนฝูงมาช่วยกันสร้างขึ้นให้” (ทองตอ กล้วยไม้ ณ อยุธยา. 2525: 21) จากการสร้างบ้านแปงเมืองขึ้นที่พื้นที่ที่ชาวจีนอยู่ก่อนและให้ชาวจีนขยายไปอยู่ที่สำเพ็งนั้น ไม่ต่างจากการเติบโตของเมืองท่าทั้งหลายในภูมิภาคนี้ทั้งสิงคโปร์ ปีนัง จาร์กาตาล้านเดบโตมาด้วยความสำคัญของการค้าพาณิชย์ ที่ชาวจีนอพยพมีความชำนาญด้านการค้าขาย แต่ข้อแตกต่างที่สำคัญของชาวจีนในกรุงเทพฯคือบรรดาชาวจีนอพยพกลืนกลายเป็นส่วนหนึ่งของคนไทยท้องถิ่น (ผาสุก พงษ์ไพจิตรและคริส เบเคอร์. 2546) จำนวนคนจีนในสมัยรัชกาลที่ 3 มีถึง 2 แสนคนแต่จำนวนคนไทยในกรุงเทพฯมีเพียง 1 แสนสองหมื่นคน การเติบโตทางเศรษฐกิจของไทยส่วนสำคัญหนึ่งคือผู้ประกอบการเชื้อสายจีน คนจีนเมื่อเข้ามาใหม่ก็รับจ้างชุดคลองหลวง (แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย. 2535: 7) ประกอบกับกรุงเทพฯเมื่อช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 มีนโยบายให้ชาวจีนอพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งมากขึ้น เพื่อลดปัญหาการขาดแคลนแรงงาน ทศวรรษ 2370 พระมหากษัตริย์ทรงเลิกใช้แรงงานเกณฑ์เพื่อชุดคลอง หันมาจ้างคนงานจีนแทน ชาวจีนจึงตั้งบ้านเรือนปนเปกับชาวสยามอยู่ริมฝั่งแม่น้ำ ริมคลองที่ชุดใหม่ คลองแสนแสบที่สั่งให้ชุดขึ้น ก็ใช้แรงงานดังกล่าว และต่อมาก็มีคนจีนมาอยู่ร่วมกับชาวมุสลิมเดิมที่อยู่ในพื้นที่มาก่อน

กรุงเทพนับแต่สมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นไป

การสถาปนากรุงเทพมหานคร ตั้งแต่ปี พ.ศ.2325 จนถึง พ.ศ.2394 ส่วนหนึ่งจากสนธิสัญญาบาวริง ที่ทำกับอังกฤษในปี พ.ศ.2398 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการเปิดประเทศติดต่อกับโลกตะวันตก เพื่อชักนำให้ประเทศเข้าสู่สมัยใหม่ ดังนั้นในสมัยรัชกาลที่ 4 จึงมีการก่อสร้างถนน สะพาน ตึกแถว โรงสี เรือกลไฟ อยู่อู่เรือโดยแรงงานชาวจีน ตลอดจนข้าวของเครื่องใช้แบบสมัยใหม่เกิดขึ้น มีการเปิดการค้ากับชาติตะวันตก และได้พระราชทานที่ดินให้เป็นที่ตั้งสถานกงสุลชาติต่างๆ ตั้งแต่ริมถนนเจริญกรุงจากปากคลองผดุงกรุงเกษมลงไปถึงสีลม ดังนั้นในรัชกาลดังกล่าวจึงมีชาวตะวันตกเข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯโดยเฉพาะย่านที่ติดกับแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณสีลมและเปิดกิจการร้านค้ารวมทั้งธนาคารในย่านนี้ เพราะอยู่ใกล้สถานกงสุลอันเป็นที่พึงของตนเอง ทางตอนใต้ของหัวลำโพง เป็นย่านชุมชนชาวยุโรปและเขตธุรกิจที่สำคัญในสมัยนั้น เขต

ธุรกิจที่สำคัญอีกแหล่งคือสำเพ็งซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของกำแพงเมือง สภาพบ้านเรือนในสมัยรัชกาลที่ 4-5 บ้านเรือนราษฎรเป็นเรือนฝากระดานหลังคามุงกระเบื้องและหลังคาจากและที่เป็นโรงจากก็มีถึงรัชกาลที่ 5 เริ่มมีสังกะสีมุงหลังคาแทนกระเบื้องและจากตั้งแต่นั้นมา (เทพชู ทับทอง. 2525: 32)

โดยก่อนนั้น รัชกาลที่ 4 ก็ได้สร้างสถานที่ส่วนรวมหรือพื้นที่สาธารณะให้ประชาชนได้ใช้พื้นที่ร่วมกันนั้นแล้วสมัยรัชกาลที่ 4 ได้สร้างสถานที่พักผ่อนให้กับประชาชนได้ชุดสระปทุมขึ้นที่ตำบลปทุมวัน และถือว่าเป็นพื้นที่สาธารณะที่ประชาชนได้ใช้ร่วมกันในการรื่นเริงและยังเชื่อมต่อกับคลองแสนแสบ ที่พักผ่อนของคนกรุงสมัยแรกเริ่มจึงผูกพันกับน้ำตั้งแต่คลองมหานาคไปเชื่อมคลองรอบกรุงตรงข้ามวัดสระเกศ เป็นที่ลอยเรือเล่นเพลง รวมถึงสนามหลวงและสวนลุมพินีที่ให้ประชาชนได้พักผ่อน ส่วนการก่อสร้างถนนเพื่อเป็นการสัญจรทางลานั้นเป็นการก่อสร้างเพื่อรองรับความต้องการของชาวตะวันตกที่ว่า “ในกรุงเทพไม่มีรถสักคันเดียว ใครจะไปไหนก็ใช้เรือในกลางเมืองหรือในย่านการค้าหนา ๆ จะพบทางเดินปูลูอิฐแผ่นใหญ่บ้าง” “ถนนเป็นเพียงตรอกแคบ ๆ ขนาด 3-4 คนเดินเรียงหน้ากระดาน เมื่อมีงานพระราชพิธีใหญ่ ๆ ก็เพียงปรับพื้นถนนให้ราบและใช้ทรายทับหน้าอีกครั้งเท่านั้น ถนนที่ตัดครั้งแรกก็มีใช้ความต้องการของประชาชนแต่เป็นการร้องขอจากบรรดากงสุลต่างชาติที่เข้าชื่อร้องเรียน” จึงได้มีการตัดถนนตรงขึ้นครั้งแรก ในปี พ.ศ.2400 ปัจจุบันคือถนนพระราม 4 ถนนสายที่ 2 คือถนนเจริญกรุงเพราะชาวยุโรปต้องการขี่ม้า หรือขี่รถเที่ยวตากอากาศอ้างว่าเพื่อความสบายและไม่เจ็บป่วยเพราะถนนในกรุงเทพยังไม่กว้างขวางเพียงพอในการทำกิจกรรมนั้นได้

รัชกาลที่ 6-7 มีการพัฒนาเมืองอย่างต่อเนื่องมีการขยายถนนเริ่มจากบริเวณสี่พระยาไปจนถึงถนนตก มีการแบ่งเขตการใช้ที่ดินออกเป็นเขต ๆ ตามลักษณะการใช้งาน เช่นที่พักอาศัยจะอยู่บริเวณสีลม ถนนบางรัก ถนนสาทร ส่วนย่านการค้าขยายตัวตาม 2 ฝากถนนแถบบริเวณถนนตกและย่านอุตสาหกรรมจะอยู่บริเวณเสียบฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา รัชกาลที่ 6-7 เมืองได้ขยายตัวออกไปประกอบด้วย 3 ศูนย์การค้า คือ บริเวณถนนเยาวราช บริเวณบางรัก บริเวณบางลำภู บริเวณสีลมสี่พระยา สุรวงศ์มีผู้คนเริ่มอาศัยโดยย้ายมาจากเขตเมืองเก่า ส่วนใหญ่เป็นพวกขุนนางและเจ้านาย แถบบางรักมีห้างร้านและโรงงานมาก ด้านฝั่งธนบุรีเป็นพื้นที่สวนเสียส่วนใหญ่ พ.ศ.2464-2469 (ร.ศ.140-145) ได้มีการย้ายสถานทูตอังกฤษจากริมแม่น้ำเจ้าพระยามาอยู่ที่ถนนเพลินจิต เกิดย่านประตูน้ำเพราะถนนเพชรบุรีไปตัดกับถนนราชปรารภและถนนราชดำริพ.ศ.2479 เมืองมีการขยายตัวมากขึ้นทั้งทางด้านใต้ธนบุรีมีถนนตากสิน ถนนประชาธิปไตย ถนนสาทรประดิษฐ์ ถนนจรัญสนิทวงศ์ ทางเหนือมีถนนพหลโยธิน ถนนประดิพัทธ์

ล่วงถึงสมัยรัชกาลที่ 7 หลังจากมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ในปีต่อมาคือ พ.ศ. 2476 ได้มีการประกาศยกเลิกมณฑลจัดให้มีระเบียบบริหารราชการส่วนภูมิภาคเป็นอำเภอ จังหวัด ดังนั้นมณฑลกรุงเทพมหานครจึงถูกยกเลิกไปด้วยพื้นที่นครหลวง จึงเป็นเพียงจังหวัดพระนครและจังหวัดธนบุรี

จะเห็นได้ว่าการอธิบายถึงการเติบโตของกรุงเทพมหานครนั้นสัมพันธ์กับการอยู่อาศัยของกลุ่มชาติพันธุ์แต่ละกลุ่ม และส่วนใหญ่สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน กลุ่มสำคัญได้แก่คนจีน ที่ตั้งถิ่นฐานเดิมอยู่บริเวณลำเพ็ญ และหนาแน่นจนถึงปัจจุบันที่ขยายพื้นที่ไม่ได้ ทำให้มีคนจีนกระจายอยู่ทั่วกรุงเทพมหานครทั้งฝั่งพระนคร และฝั่งธนบุรี ส่วนพื้นที่บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาต่อเนื่องเข้าไปสู่ชุมชนที่มีการจราจรทางน้ำเข้าถึง จะเป็นย่านของทั้งคนมอญ คนจีน ย่านที่เจริญสืบเนื่องมาถึงบริเวณถนนวิบูลย์ หรือใกล้เคียงกับถนนสีลม จะเป็นย่านที่ชาวตะวันตกมาตั้งสถานกงสุลและพัฒนาเป็นสถานทูต แม้บางส่วนได้อพยพไปสู่แหล่งใหม่ ส่วนชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์รายย่อยที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานหรือถูกกวาดต้อนมาจากเขลยสงคราม มักให้อยู่กระจายในพื้นที่ที่สามารถควบคุมแรงงาน และเรียกมาใช้ในราชการ จนกระทั่งพัฒนามาเป็นชุมชนหรือย่านที่มีความสามารถพิเศษแตกต่างกันออกไป ทั้งการทำบาตร ทำทอง เป็นต้น

กรุงเทพมหานครกับการเป็นสังคมนานาชาติพันธุ์ หากพิจารณาจากหลักฐานเชิงวัตถุ นับรวมถึงรูปปั้นชาวต่างชาติที่พบในวัดโพธิ์ และเอกสารจากโคลงจารึกที่บันทึกไว้แล้ว (ทวีศักดิ์ เผือกสม (2546) เราจะพบความเก่าแก่ของคนกลุ่มต่างๆ ในประเทศไทยที่ประกอบด้วยชาวต่างชาติ อาทิ ชาวยี่ปุ่น(ญี่ปุ่น) มะลายู (มลายู) ญวน สิงหล กะเหรี่ยง อาฟริกัน ดัชส์ อิตาลีเยน ฝรั่งเศส ฯลฯ นั้นสามารถอธิบายความเป็นนานาชาติของกรุงเทพมหานครในประเทศไทยได้ส่วนหนึ่งอีกทั้งประเทศไทยเป็นประเทศที่มีความซับซ้อนทางภาษาและชาติพันธุ์เป็นอย่างมาก เฉพาะกลุ่มภาษาที่ใช้สื่อสารกันหากพิจารณาตามกลุ่มภาษา กลุ่มภาษาหลักมีถึง 60 กว่ากลุ่ม มีทั้งกลุ่มใหญ่และกลุ่มย่อย กระจายตามพื้นที่ทางวัฒนธรรมทั่วประเทศ (สุวิไล เปรมศรีรัตน์และคณะ. 2547)

จากสภาพภูมิศาสตร์ของกรุงธนบุรีที่เป็นเมืองหลวง และภายหลังเปลี่ยนเป็นพระนครนั้นมีแม่น้ำสายใหญ่ที่รองรับการใช้ชีวิต ทำให้มีหลายกลุ่มเข้ามาอาศัยไม่ว่าด้วยเหตุผลหรือความจำเป็นใด กลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทยที่มีหลักฐานอยู่ในกรุงเทพมหานคร พบว่ากรุงเทพมหานครเป็นพื้นที่ที่มีความซับซ้อนและหลากหลายของกลุ่มภาษาและชาติพันธุ์มากที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศ เนื่องจากเป็นแหล่งรวมกลุ่มชนต่างๆ มากมายที่มาอยู่ร่วมกัน และกรุงเทพมหานครยังมีแม่น้ำเจ้าพระยาที่เหมาะสมในการตั้งถิ่นฐานและมีคูคลองตามธรรมชาติและขุดขึ้นใหม่อีกมากมาย ทำให้

เหมาะสมในการทำมาหากิน โดยเฉพาะสมัยกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้น การเมืองการปกครองยังไม่สงบเรียบร้อย ราชธานีเพิ่งตั้งใหม่ มีการปราบกบฏต่างๆ และการขยายอาณาเขต จึงเกิดศึกสงครามระหว่างไทยกับประเทศเพื่อนบ้านขึ้นหลายครั้ง และได้มีการกวาดต้อนผู้คนจาก ลาว เขมร เวียดนามเข้ามาอยู่ในเขตจังหวัดต่างๆ ของภาคกลางและพระนคร ซึ่งคือกรุงเทพมหานครในเวลาต่อมา เช่นในกรุงเทพฯ จะมีชาวลาวที่ถูกกวาดต้อนมาจากหลายเมืองในประเทศลาว จำแนกเป็นลาวชั้นในและลาวชั้นนอก ลาวชั้นนอก ที่อยู่เขตรอบนอกของกรุงเทพฯ ทั้งนครปฐม ราชบุรี เพชรบุรี ฯลฯ ส่วนลาวชั้นในได้แก่กลุ่มลาวเวียงหรือลาวกลางที่ถูกกวาดต้อนมาจากเวียงจันทน์ ลาวได้มาจากเขตจำปาศักดิ์ กลุ่มคนมอญในกรุงเทพฯอพยพเข้ามาตั้งแต่สมัยอยุธยาและต่อเนื่องมาเรื่อยๆ

ปัจจัยที่ทำให้กรุงเทพฯเป็นสังคมนานาชาติ อันหมายถึงความหลากหลายทั้งวิถีชีวิต ศาสนา ความคิดความเชื่อ เศรษฐกิจ ฯลฯ ล้วนสัมพันธ์กับรากเหง้าทางวัฒนธรรมที่กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ มีอยู่เป็นทุนเดิม ฉะนั้นสามารถอธิบายความเป็นสังคมนานาชาติพันธุ์ของกรุงเทพฯได้ดังนี้

1) การเมือง นโยบายการเปิดรับคนต่างกลุ่มเข้ามาในประเทศไทย หลักฐานมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยมาจนถึงอยุธยา จะพบมีชาวต่างชาติเข้ามาทำมาค้าขายโดยเฉพาะอยุธยาจำนวนมาก เพราะไม่มีการปิดกั้นคนต่างกลุ่ม อีกทั้งเมื่อเข้ามาแล้วก็ไม่ได้บังคับให้คนต่างจากกลุ่มตนปฏิบัติตามจารีตของคนในพื้นที่ คนที่เข้ามาจึงคงความหลากหลายทางวัฒนธรรมของตนไว้ได้สืบไป ด้วยจำนวนคนไม่น้อยพื้นที่มากและการมีกำลังจำนวนมาก น่าจะเป็นผลดีต่อการสร้างความเข้มแข็งของเมืองได้มากกว่า กรณีชาวต่างชาติหลายกลุ่มได้มาช่วยทำงานหลวง หรือป้องกันข้าศึกศัตรูให้กับเมืองที่ตนเองเข้ามาอาศัยอยู่ได้ด้วย

2) เศรษฐกิจ ประเทศไทยหรือกล่าวอย่างแคบที่อธิบายเฉพาะพื้นที่กรุงเทพฯ คือเป็นพื้นที่แห่งการแสวงหาโอกาส ทุกคน ทุกกลุ่มฐานะ อาชีพ ไม่ว่าจะมาโดยทางรับใช้ราชการ หรือเป็นกุลีมาจากเมืองจีน ต่างมาแสวงหาโอกาสและทางรอดใหม่ในกรุงเทพฯได้ทั้งสิ้น ดังเราจะพบเจ้าสัวเจ้าของกิจการในเมืองไทยปัจจุบันต่างมาด้วยสภาพ “เสื่อผืนหมอนใบ” และมาทำงานด้วยความอดสาหัส ก่อร่างสร้างตัวอย่างมั่งคั่งร่ำรวยในปัจจุบันหลายสกุล และจากโคลงจารึกที่บรรยายรอบวัดโพธิ์ยังปรากฏกลุ่มอื่นที่อยู่ในกลุ่มชาวตะวันตกอีกหลายกลุ่มที่เข้ามาติดต่อค้าขายยังประเทศไทย

3) ศาสนา ความเป็นเมืองพุทธ ความมีจิตใจที่อาทรต่อผู้อื่น ทำให้คนที่อยู่เดิมไม่ได้ขับไล่คนที่มาใหม่ให้พ้นจากบ้านเกิดเมืองนอนของตน เมื่อคนมาใหม่มีวิถีความเชื่อก็ไม่ได้ปิดกั้น ให้ปฏิบัติตามศาสนกิจของตนไป หรือบางครั้งจะมีการผสมกลมกลืนทางด้านศาสนาหรือความเชื่อไปเลยทีเดียว